

UNIVERZITA HRADEC KRÁLOVÉ

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra kulturních a náboženských studií

Proměny kulturní diverzity v zemích bývalého sovětského bloku po pádu komunismu

Bakalářská práce

Autor: Veronika Čechová

Studijní program: B7507 Specializace v pedagogice

Studijní obor: Transkulturní komunikace

Vedoucí práce: **Mgr. Veronika Halamová**

Hradec Králové 2017

Zadání bakalářské práce

Autor: Veronika Čechová

Studium: P14P0851

Studijní program: B7507 Specializace v pedagogice

Studijní obor: Transkulturní komunikace

Název bakalářské práce: **Proměny kulturní diverzity v zemích bývalého sovětského bloku po pádu komunismu**

Název bakalářské práce AJ: Transformation of Cultural Diversity in the Countries of the Former Soviet Bloc after the Fall of the Communism

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Po pádu komunismu v zemích bývalého sovětského bloku se s otevřením hranic začala spolu s proměnou společenského klimatu proměňovat i kulturní diverzita, která měla v každé z těchto zemí jinou podobu i vývoj. Bakalářská práce se bude zabývat proměnami kulturní diverzity po roce 1990 ve vybrané zemi bývalého východního bloku s cílem analyzovat kulturní vlivy západních demokracií.

Buden, Boris. Konec postkomunismu. Praha: Rybka 2013. Drábek, Jan. Po uši v postkomunismu. Praha: Knižní klub, Ikar 2000. Hanley, Eric et al. The making of post-communist elites in Eastern Europe. Praha: Sociologický ústav AV ČR 1998. Kubát, Michal. Postkomunismus a demokracie. Praha: Dokořán 2003. Staniszkis, Jadwiga. Postkomunismus: zrod hádanky. Brno: CDK 2006.

Garantující pracoviště: Katedra kulturních a náboženských studií,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. Veronika Halamová

Oponent: Mgr. Petr Macek

Datum zadání závěrečné práce: 25.11.2014

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala (pod vedením vedoucího bakalářské práce) samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 14. června 2017

.....
Vlastnoruční podpis

Anotace

ČECHOVÁ, Veronika. Proměny kulturní diverzity v zemích bývalého sovětského bloku po pádu komunismu. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2017. 41 stran. Bakalářská práce.

Po pádu komunismu v zemích bývalého sovětského bloku se s otevřením hranic začala spolu s proměnou společenského klimatu proměňovat i kulturní diverzita, která měla v každé z těchto zemí jinou podobu i vývoj. Bakalářská práce se bude zabývat proměnami kulturní diverzity po roce 1990 ve vybrané zemi bývalého východního bloku s cílem analyzovat kulturní vlivy západních demokracií. Dále se bude snažit analyzovat nejdůležitější proměny, které ve společnosti nastaly a ovlivnily tak společenský život. Cílem této práce je poukázat na změny, které doprovázely transformaci režimů a vliv kultury na člověka.

Klíčová slova: postkomunismus, kulturní diverzita, éra komunismu, konec komunismu, demokracie, západní kultura, bývalý sovětský blok, osobnost a kultura

Annotation

ČECHOVÁ, Veronika. Transformation of Cultural Diversity in the Countries of the Former Soviet Bloc after the Fall of the Communism. Hradec Králové: Faculty of education, University of Hradec Králové, 2017. 41 pages. Bachelor Degree Thesis.

After fall of Communism at the end of 80's in 20th century in countries of former Soviet Bloc a cultural diversity has began to change together with social climate. The bachelor thesis deals with changes in cultural diversity after 1990 in a selected country of the former Eastern Bloc to analyze the cultural influences of Western democracies. It will also try to analyze the most important changes that have occurred in society and have influenced social life. The aim of this work is to point out the changes that accompanied the transformation of regimes and the influence of culture on human beings.

Key words: post-communism, cultural diversity, era of communism, the end of communism, democracy, western culture, former Soviet Block, personality and culture

Obsah

Úvod	7
1. Rozpad Východního bloku a vznik postkomunismu	9
1.1 Specifika postkomunismu v zemích bývalého sovětského bloku.....	9
1.2 Proměny vidění světa pod vlivem nové geopolitické situace.....	11
2. Situace v Československu po roce 1989	14
2.1 Specifika československého postkomunismu.....	14
2.2 Otázka česko-slovenských vztahů	16
3. Postkomunismus v Česku po rozpadu federace	20
3.1 Obroda náboženského života a nástup nové religiozity	20
3.2 Postkomunismus a umění	23
3.3 Proměny kulturní diverzity na českém venkově.....	26
3.3.1 Kulturní dopad na českých vesnicích	26
3.3.2 Příběh paní Špačkové – pečlivé majitelky obchodu	28
3.3.3 Příběhy obyvatel Lipiny – Všichni jsme si mysleli, že to bude jiné.....	28
4. Proměny kulturní diverzity ve světle Transkulturní komunikace.....	30
4.1. Paradigma kultur, osobnost a kultura	30
4.2. Vliv ostalgie při změnách kulturní diverzity	32
Závěr.....	36
Literatura a prameny	38

Úvod

Pojmem kulturní diverzita je myšlena skutečnost, že každé společenství představuje jedinečný celek své kultury, který je charakterizovaný neopakovatelnými kulturními rysy. Přírozenou součástí je historický vývoj, přírodní rozmanitost a jedinečnost osudů jednotlivých lidských společenství. Tato práce se tedy v souvislosti s tímto pojmem bude zabývat kulturní diverzitou, která se proměňovala na základě pádu sovětského bloku, a vytvářením nových demokratických společností s vlivem západních ideologií. Tato práce se zabývá situací, která měla vliv nejen na naši zemi, ale na všechny země, které patřily pod sovětský svaz. Pádem sovětského bloku se společnost střední a východní Evropy začala rázně proměňovat. Nástup demokracie a opuštění od socialismu mělo vliv na přetransformování společnosti středovýchodní Evropy. Docházelo ke změnám nejen v oblasti ekonomických a politických, ale velký zásah zaznamenáváme v samotném pohledu na společenství lidí, kteří se mohli svobodně rozhodovat, projevovat a žít. Tento proces byl náročný a zvládnutí demokratizace sebou přinášelo mnohé problémy. Cílem této práce je tedy analyzovat proměny kulturní diverzity, které se pojí na pád komunismu a život v postkomunistickém období. Důležitým aspektem je, že práce striktně nedatuje postkomunistické období a v podstatě ho v některých směrech nechává jako otevřenou epochu, která ještě není u svého konce.

První část této práce se zabývá důvodem pádu Sovětského svazu, který se uskutečnil 26. prosince 1991 a tím vytvořil Společenství nezávislých států, které stály před nelehkým úkolem. Obecně se tedy bude práce zabývat různými proměnami ve státech střední a východní Evropy.

Druhá část této práce bude věnována postkomunismu v Československu a československým vztahům. V této kapitole se práce zabývá demokratizací, očekáváním společnosti od nového režimu a problematikou československých vztahů, které vedly k rozpadu země. Kapitola neopomíjí osobnost Václava Havla jakožto výrazný vzor svobody, pravdy a demokracie. Po rozpadu Československa a vzniku České republiky 1. ledna 1993 se posouváme k další významné události pro náš stát.

Třetí část - kapitola postkomunismus v Česku po rozpadu federace se snaží nastínit kulturní proměny, které s sebou přinesla demokracie a svoboda. Po vzniku České republiky se práce dále zajímá o náboženskou situaci, kulturní rozvoj v oblasti literatury

či filmu a osobnostní rozvoj, který je spjatý s nástupem nové religiozity. Stále si však nese nálepku postkomunismu.

Poslední část/kapitola se zabývá kulturní proměnou ve světle Transkulturní komunikace. Snaží se poukázat na rozmanitost kultur a budování národních identit v zemích bývalého východního bloku. Cílem této kapitoly je tedy ukázat vliv pádu komunismu na kulturu a osobnost v České republice. S pádem komunismu a utvářením nové demokratické společnosti s sebou neslo mnoho nových společenských rolí, které byly značně jiné než ty za minulého režimu. I když většinová společnost demokracii včele se svobodou a spravedlností chtěla, setkáváme se v dnešní společnosti s pojmem ostalgie. Práce se snaží analyzovat, z jakých důvodů má ostalgie v Česku takový ohlas.

Cílem celé bakalářské práce je poukázat na změny, který s sebou pád totalitního režimu nesl v zemích střední a východní Evropy, zejména pak v České republice a jak se v postkomunistickém období vyvíjela česká společnost. Práce snaží se analyzovat klíčové změny kulturní diverzity a budování národní identity.

1. Rozpad Východního bloku a vznik postkomunismu

Tato kapitola se bude zabývat obecnými proměnami, které s sebou pád Sovětského svazu přinesl. Státy střední a východní Evropy, které byly vymaněny z područí bývalého režimu, čekala velká výzva, která byla založena na svobodném rozhodování. Vzniklo postkomunistické období, které mělo vymezit období po komunismu a před demokracií.

1.1 Specifika postkomunismu v zemích bývalého sovětského bloku

Vznik postkomunistického období vyvolala jedna z nejvýznamnějších událostí 20. století. Pád sovětského bloku zapříčinil to, co si většinová společnost v totalitárním prostředí přála. Ke slovu se dostal model demokracie.¹

Když se roku 1989 téměř přes noc rozpadl sovětský vojensko-politický blok, vyvolávala tato událost dojem, že k rozpadu došlo především kvůli masovému vystoupení socialistických zemí střední a východní Evropy z bloku. Ve skutečnosti byl důvod hlubší. Tento společenský zvrat trval mnohem déle a v roce 1989 se jednalo o takzvanou tečku, která uzavřela to, co trvalo již od vzniku Sovětského svazu. Společnost socialistických republik byla již od začátku závislá na mocenském ovládnutí států a národů. To byla chyba, která svaz provázela od jeho založení a neměla daleko ani k násilí.² Myšlenka mezinárodních socialistických vztahů do jisté míry nebyla špatná, měla utvářet pro svazové republiky stejné podmínky, stejné ekonomické plánování a podobný životní standard. Problematika je zde velmi svízelná. Na jednu stranu usiloval Sovětský svaz o stejné příležitosti všech a na stranu druhou se nebál omezit svobodu občanů. Nehledě na skutečnost, že účast ve svazu nebyla dobrovolná, ale nucená. To vyvolávalo v lidech myšlenku nesvobodného rozhodování a diktatury.

Koncem tzv. studené války se státy bývalého sovětského uskupení začaly formovat dle svých svobodných rozhodnutí. Myšlenka svobodné volby a přiblížení k západu byla jakousi euforií tehdejší doby, která však některým vydržela a některým nikoliv.

„V obrazu pádu Berlínské zdi, která je symbolem zhroucení komunismu, je obsažena celá pravda postkomunismu: vidíme euforické masy, které se valí přes Zeď a přes její otevřené brány jako obilí z roztrženého pytle, nevidíme však co vidí tyto masy.

¹KUBÁT, Michal. *Postkomunismus a demokracie: politika ve středovýchodní Evropě*. Praha: Dokořán, 2003, s. 14.

²KOTYK, Václav. *Základní momenty a faktory rozpadu sovětského bloku*. In. *Mezinárodní vztahy*, Vol 34 (1999), No 4, [online]. Dostupné z: <https://mv.iir.cz/article/view/1234>

Pohled lidí, kteří právě strhli Zed' a spolu s ní strhli i komunismus, není v ikonickém dokumentu jejich revolučního skutku zahrnut. Ten totiž ukazuje pohled těch druhých, těch, kteří se této události aktivně nezúčastnili. A tak je náš obraz pádu komunistu rozštěpený na slepé dění a jeho symbolickou reprezentaci, která se utvářela mimo toto dění"³, takto začíná první část knihy z pera Borise Budena, chorvatského filosofa a kulturního kritika. Budenovo dílo *Konec postkomunismu* s podtitulem *Od společnosti bez naděje k naději bez společnosti* je spíše (jak již název napovídá) skeptické. Buden se věnuje postkomunistickému období, které mělo pro bývalé sovětské společnosti velkou váhu. Doufaly, že se vše změní a změna k lepšímu bude rychlá. Neuvědomovaly si fakt, že transformace tak odlišných režimů, zakládajících se na různých hodnotách bude mít dlouhodobější ráz. Buden nešetří skepsí, ale nutno podotknout, že ne všechny společnosti byly skeptické, i když cesta k demokracii byla a možná stále je dlouhá.⁴ S tím souvisí i otázka konce postkomunismu. Dle některých jsme se ještě z postkomunistického období nedostali, dle některých autorit ano. U nás by mohl znamenat konec postkomunismu vznik České republiky, ale tento názor mnozí odmítají kvůli působení komunistické strany v politice.

Státy ve středovýchodní Evropě stály po pádu železné opony před velkou výzvou dalšího politického směřování. Největší problematikou transformace totalitárního režimu k demokracii byl fakt, že minulé politické systémy stály na zcela odlišných politických principech, než stojí politické principy v zemích demokratických. Tato změna znamenala zejména přijetí nové ústavy, nebo alespoň její zásadní přepracování.⁵ Společnost střední a východní Evropy byla do roku 1989 vcelku shodný politický a ekonomický celek. Spojovala je nejen stejná politika a centrální ekonomika, ale i hlavní ideologický prvek, kterým byla společenská rovnost.⁶ Tlakem většinové společnosti v popředí s ideálem západní kultury a demokratických režimů se v roce 1989 Sovětský svaz rozpadá. Způsob vymaňující se z komunismu mohl být různý. Mělo záležet jak na minulosti, tak na přítomnosti a rozhodnutí nového režimu, což mohlo být různě ovlivněno. Hlavními rozhodnutími jsou specifičnosti režimu před jeho pádem, způsob zvratu, mezinárodní

³BUDEN, Boris. *Konec postkomunismu: od společnosti bez naděje k naději bez společnosti*. V Praze: Rybka, 2013, s. 15.

⁴BUDEN, Boris. *Konec postkomunismu: od společnosti bez naděje k naději bez společnosti*. V Praze: Rybka, 2013 s. 9

⁵KUBÁT, Michal. *Postkomunismus a demokracie: politika ve středovýchodní Evropě*. Praha: Dokořán, 2003, s. 29.

⁶HOLÝ, Ladislav. *Malý český člověk a skvělý český národ: národní identita a postkomunistická transformace společnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001, s. 9.

situace či společenské záměry.⁷ Tato všechna rozhodnutí byla klíčová pro rozhodnutí nového režimu.

Mezi lidmi panovala myšlenka svobodné společnosti bez jejího omezování politickým režimem, který měl nádech dokonalé kultury západního světa. Rozpad komunismu ve střední a východní Evropě odstartoval velkou pozornost ekonomů, sociologů, politologů, kteří spustili vlnu textů o nejrůznějších aspektech bývalého systému. Také antropologové analyzovali bývalý režim. Ve svých výzkumech se soustředili hlavně na životní zkušenosti lidí, na způsoby, kterými se přizpůsobovali realitě socialistického systému a také na důsledky přizpůsobování v mezilidských vztazích. Upozorňovali zde na skutečnost, že většina lidí z komunistických zemí systém přijala do svého života, přizpůsobila se mu, aniž by se ke komunistickému režimu připojila. Antropologové se na základě těchto faktů snažili porozumět, co znamená žít v komunistickém státě. Toto téma korespondovalo i se zájmem některých středoevropských dramatiků a spisovatelů, kteří věnovali svou pozornost více vlivu komunismu na lidské vztahy než otázkám sovětsko-politickým systémům.⁸

Po roce 1989 postkomunistické režimy budují svou legitimitu a snaží se odvrhnout komunistické zkušenosti, které nahrazují nové identity.⁹ S pokořením totality se začaly samotné státy utvářet na základě odlišného politického systému – demokratického pluralismu. Vývoj cest k demokracii byl u států středovýchodní Evropy různý. Mnozí se stále domnívají, že komunismus nezanikl, dále existuje, i když v jiných podobách (toto platí, jak už jsem zmiňovala zejména pro Česko a působení komunistické strany v české politice). Nicméně ani jedna země bývalého Východního bloku se nehlásí k autoritářským systémům. Otázka o konci postkomunismu není v žádném státu bývalého komunistického bloku považována za vyřešenou.

1.2 Proměny vidění světa pod vlivem nové geopolitické situace

Se změnou režimu přišla i možnost nového životního stylu. Vlivem otevřených hranic se do postkomunistických zemí začaly dostávat trendy západní kultury. Velký vliv mělo svobodné rozhodování a plánování své budoucnosti bez útlaku společnosti. Do států

⁷MAYER, Françoise. *Češi a jejich komunismus: paměť a politická identita*. Praha: Argo, 2009, s. 53.

⁸HOLÝ, Ladislav. *Malý český člověk a skvělý český národ: národní identita a postkomunistická transformace společnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001, s. 23.

⁹MAYER, Françoise. *Češi a jejich komunismus: paměť a politická identita*. Praha: Argo, 2009, s. 19.

střední a východní Evropy se dostávaly věci, které byly dříve pouze tzv. podpultovým zbožím, nebo zcela zakázané.

V cestě k lepší budoucnosti nestál žádný problém, žádná stranická diktatura, žádný byrokratický aparát, žádná KGB, žádná dogmata plánovaného hospodářství a především žádná ideologie. Přesto se i tak stále postkomunismus otáčel na minulost.¹⁰

V díle *Kdo ve Stínu Čeká na Moc* (jehož název má mnohé naznačit), se autoři Drda a Dudek pokouší nastínit, proč na českém politickém poli zůstala působit KSČM a čím si tuto úctu získala. Pro tuto kapitolu také kniha nastiňuje, proč lidé chtěli změnu. Autoři hned v úvodu zmiňují jak se období v rozmezí let 1948-1989 české společnosti zarylo do paměti a jaká neúcta k zákonům, korupce, podezíravost k bývalým spoluobčanům, nedůvěra k českým církvím či potomkům šlechty, závislost na státním opatrovnictví, neznalost vlastních dějin, byla za socialismu způsobena.¹¹

Tato publikace nastiňuje, proč chtěli lidé změnu na základě zkušeností s komunistickým režimem. Dle autorů Češi na svou minulost zapomněli, případně ji přestali vnímat jako problém. Je tedy otázkou do jaké míry je správné „vyrovnat se s minulostí“ a do jaké míry je ospravedlňující připomínat si komunistické zločiny, které jsou hluboce neetické. Příkladem je případ Milady Horákové, která byla odsouzena k trestu smrti za protistátní jednání. Dodnes tento případ vyvolává diskuzi. Lidé tedy chtěli nejen svobodu, ale i spravedlnost a morálnost.¹²

Dalším důvodem, proč lidé chtěli změnu režimu, byl omezený trh a některé věci byly silně nedostatkové. Fronty se čekaly na různé věci: banány, mandarinky, maso, nylonové silonky, dámské hygienické potřeby, oblečení, ložní prádlo, televize, gramofony a samozřejmě na mnoho dalších produktů, které jsou v dnešní době v hojném množství skoro ve všech obchodech. Dnes už spíše vtipné přirovnání „fronta jako na banány“, nebyla za socialismu vtipnou hláškou, ale realitou. Mezi lidmi nebyl žádným tajemstvím fakt, že mít známé v obchodě byla velmi výhodná strategie, protože některé věci se daly sehnat pouze v omezeném množství. Nákup tzv. „podpultovek“ si vyžadoval

¹⁰BUDEN, Boris. *Konec postkomunismu: od společnosti bez naděje k naději bez společnosti*. V Praze: Rybka, 2013, s. 173.

¹¹DRDA, Adam a Petr DUDEK. *Kdo ve stínu čeká na moc: čeští komunisté po listopadu 1989*. Praha: Paseka, 2006, s. 9.

¹²DRDA, Adam a Petr DUDEK. *Kdo ve stínu čeká na moc: čeští komunisté po listopadu 1989*. Praha: Paseka, 2006, s. 11.

známosti. Lidé byli ochotni zaplatit i větší sumu, aby dostali to, co chtěli a nemuseli strávit dlouhý čas ve frontách.¹³

Velkým trendem bylo jezdit pro věci do NDR, kde se vyplatilo kupovat menší věci: pyžama, boty, hračky pro děti, froté ručníky, voňavá mýdla či deodoranty. Lidé chtěli zkrátka to, co měli na západě. Chyběla jim svoboda, spravedlnost, volné cestování a zboží, které potřebovali ke každodennímu životu.

Když se podíváme na sociologický výzkum z června 1993, který měl analyzovat proměny ve společnosti po pádu komunismu, docházíme k těmto tezím:

- přes 80 % Čechů zařadilo do proměn výsledek socioekonomické transformace, která tak umožnila svobodně cestovat, svobodně podnikat a zvýšit nabídku zboží v obchodech
- současně oproti tomu však výzkum v 90 % zaznamenal zhoršení mezilidských vztahů, nárůst podvodů provázející privatizaci a obecný úpadek morálky, což označováno jako nejzávažnější problém postkomunistické doby¹⁴

Další průzkum se objevil v pořadu Retro, oblíbeném nostalgickém magazínu České televize. Díl z roku 2009, který nesl podtitul Podpultové zboží, se nažil nastínit, co způsobovalo nedostatek zboží a neuspokojování poptávky. Tento průzkum chtěl zpětně analyzovat, zda se v socialistickém Československu daly sehnat věci, aniž by člověk musel mít známosti a nakupovat tzv. „pod pultem“.

Nakupovali jste někdy zboží tzv. pod pultem?

- 67 % Ano, spousta zboží se jinak koupit nedala.
- 27 % Ne, co jsem potřeboval/a, to jsem sehnal/a.
- 6 % Nevím, nepamatuji se.¹⁵

¹³ RETRO, Podpultové zboží. In. ceskatelevize.cz [online]. Rok výroby 2009 P (7:45-14:00 min) [cit. 2017-06-14]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10176269182-retro/209411000360018/>

¹⁴Srov. *Sociologické aktuality*. Praha: Ryba, 1994, č. 6.

¹⁵Srov. RETRO, Podpultové zboží. In. ceskatelevize.cz [online]. Rok výroby 2009 P (7:45-14:00 min) [cit. 2017-06-14]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10176269182-retro/209411000360018/>

2. Situace v Československu po roce 1989

Tato kapitola se bude zabývat postkomunistickou situací v období Československa. Snaží se analyzovat základní specifika československého postkomunismu. Dále se snaží poukázat na situaci dvou národů v jednom státě, jejichž utváření národních hodnot pod záštitou federace nebylo úspěšné. Tato podkapitola se snaží analyzovat, proč došlo k rozpadu Československa a jaké za tím stály etické problémy.

2.1 Specifika československého postkomunismu

Předpona „post“ do jisté míry naznačuje určité přechodné období „po něčem a před něčím“. V určité míře s tímto obdobím souvisí i nová mentalita, která byla integrována ze západního světa.¹⁶ Specifika a kořeny československého postkomunismu sahají mnohem dále než do období „po něčem a před něčím“, sahají do dlouhodobé minulosti, která byla spjata s omezením ze strany komunistické éry. Jedním z takovýchto období jsou sedmdesátá léta a osmdesátá léta, ke kterým se pojí Charta 77 a undergroundové hnutí, mnohdy nesoucí název - „moc bezmocných“. Charta 77 byla založena v roce 1977 jako občanská iniciativa, která kritizovala státní moc a její nedodržování lidských a občanských práv. Toto společenství zahrnovalo mimo jiné Jana Patočku a jeho žáky, ale především zahrnovalo tři velké uskupení – bývalé komunisty, liberály uznávající masarykovské tradice a křesťany katolíky i evangelíky.¹⁷

Snaha postavit se proti omezování lidských a občanských práv byla velká. 6. ledna 1977 byl dokument Charty 77 otištěn v západoněmeckých novinách. Jednalo se o určitou výzvu ČSSR, aby dodržovala lidská práva. Obdiv a zájem stoupal a byl podepsán stovkami občanů Československa. Václav Havel jakožto spoluzakladatel Charty 77 se stal v lednu 1977 mluvčím tohoto hnutí. Za tuto činnost by vězněn pět měsíců, ale hnutí dále pokračovalo desítky let. Jiří Patočka, jeden z prvních mluvčích Charty 77 zemřel po několika hodinovém výslechu, a stal se tak první obětí komunistického režimu z řad signatářů. Odpor vůči komunismu byl posilován nenávisť a dokázal spojit společnost¹⁸

¹⁶ PEHE, Jiří. Co přijde po éře postkomunismu? In pehe.cz [online]. 13.12.2014 [cit. 2017-04-28]. Dostupné z: <http://www.pehe.cz/Members/redaktor/co-prijde-po-ere-postkomunismu/?searchterm=co%20p%C5%99ijde%20po%20%C3%A9%C5%99e%20komunismu>

¹⁷ PUTNA, Martin C. *Václav Havel: duchovní portrét v rámu české kultury 20. století*. Vyd. 2. Praha: Knihovna Václava Havla, 2011, s. 156.

¹⁸ HAVEL, Václav, PREČAN, Vilém, ed. *Do různých stran: eseje a články z let 1983-1989*. Vyd. 2., (v ČSSR 1.). Praha: Lidové noviny, 1990. Knihovna Lidových novin, sv. 1. Dostupné z: http://www.vaclavhavel-library.org/cs/vaclav-havel/zivotopis/1977-1988?utm_medium=cpc&utm_source=google~search&utm_campaign=Pribuzne

Dostáváme se k prvnímu specifiku, který je pro český postkomunismus typický – členové undergroundu, kteří dosáhli v roce 1989 svého vrcholu, se ocitli v centru politického nebo kulturního dění. Václav Havel, který byl za svou činnost vězeňsky trestán, byl označován za revolučního vůdce a stal se ústřední postavou nového revolučního výboru – Občanského fóra. Občanské fórum chtělo završit Havlovu vůdcovskou roli kandidaturou na prezidentský stolec. To se uskutečnilo již 29. prosince 1989, kdy se stal Václav Havel prezidentem (tehdy ještě) Československé socialistické republiky, což mělo epochotvorný význam (díky tomu se nestal prezidentem Ladislav Adamec ani Alexander Dubček, kteří zabředli do své minulé slávy a nechtěli si připustit nové skutečnosti). Na Pražský hrad tak usedl člověk, který neměl s minulou érou nic společného, muž, který byl v plné tělesné i psychické kondici, ale především člověk, který během dvanácti let v disentu dokázal bojovat proti mocenskému útvaru.¹⁹

Dalším významným specifikem je, že Československo bylo jedinou zemí, kde se po roce 1989 vytvořila strana sociální demokracie, jež nevznikla transformací ze strany komunistické. Nutno podotknout, že v sociálnědemokratické straně bylo mnoho bývalých komunistů.²⁰Jedním z důvodů je udáván fakt, že k moci se dostali lidé, kteří s vedením státu neměli žádné zkušenosti a potřebovali tak zkušené „komunistické úředníky“. Dalším faktem je, že mnoho členů z bývalé komunistické strany se chtělo udržet v politice. Způsob vzniku nové strany jim dával jiný druh demokratické legitimacy, než by měly strany postkomunistické.

Další specifikem, které už je přímo spjato s obdobím „po něčem a před něčím“, byla krátká doba transformace k demokracii. V Československu nebyla revoluce doprovázená ekonomickou krizí jako třeba v Polsku nebo Maďarsku. Do měsíce mělo Československo sestavenou vládu, která začala podnikat potřebné kroky.²¹S ohledem na sousední země zde byla přítomnost demokratických tradic a ekonomika ke konci komunismu byla vcelku v dobrém stavu. S tím souvisí i iluze ryze českého postkomunismu Václava Klause a ostatních politiků, kteří v roce 1997 považovali postkomunismus za uzavřenou epochu a hesla o návratu jako nesmyslná, jelikož už vnímali Česko jako součást Evropy. Tato situace vyvolala politické konflikty, které neskrývaly hluboké sociální či „třídní“ zájmy, ale i zájmy skupin, které byly vytvořeny chaotickou až

¹⁹PUTNA, Martin C. *Václav Havel: duchovní portrét v rámu české kultury 20. století*. Vyd. 2. Praha: Knihovna Václava Havla, 2011, s. 248-249.

²⁰PEHE, Jiří. *Demokracie bez demokratů: úvahy o společnosti a politice*. Praha: Prostor, 2010, s. 178.

²¹GARTON ASH, Timothy. *The magic lantern: the revolution of '89 witnessed in Warsaw, Budapest, Berlin and Prague*. New York: VintageBooks, 1993, s. 105.

neprůhlednou privatizací. Mnohdy se v souvislosti s touto situací mluví o „mafíánském kapitalismu“. Dalo by se tedy říci, že polovina devadesátých let byla úspěšná a založená na sjednocujícím příběhu vedoucího zpátky k přiblížení Evropy, znovuvybudování liberální demokracie a tržní ekonomiky. Druhá polovina devadesátých let měla nádech spíše rozpadu.

Postupem času, kdy ustupovalo prvotní nadšení z rychlého přiblížení se k západu, začalo být postkomunistické období vnímáno jako problém. Délka tohoto období začínala být pro společnost příliš dlouhá a západní ideály se oddalovaly. Také zde měly velký podíl rozpadající se vztahy Čechu a Slováků v jednom státě.

*„Postkomunismus je především panika. Občan komunistického státu žil ve společnosti, která byla řízena a kontrolována; nyní jím pohazují chaotické proudy a pohyby, jejichž výslednici nikdo nezná a nemůže znát. Kolo dějin se jako by otočilo zpět a společnost se stala nepřehlednou. Postkomunismus je tedy panika před nepřehledností společnosti, v níž jednající jednotlivci nejsou řízeni z nějakého ústředí.“*²² Takto mluví o postkomunismu český filosof a sociolog Václav Bělohradský, žák Jana Patočky. Zdůrazňuje, že tato situace je způsobena rozvodem rozumu a totálního státu a stává se jakousi komplexní společností, kterou můžeme vymezit čtyřmi aspekty: acentrální společnost, komplexní společnost jako pára a led (rozpory životního stylu), vyžadování neomylnosti, komplexní společnost jako postmoderní ideál všelidské jednoty.²³

2.2 Otázka česko-slovenských vztahů

Národní identita, ale i všechny ostatní identity jsou založené na opozici vůči těm, které vnímáme jako „ty druhé“. Československo vzniklo v roce 1918 na základě práva na sebeurčení, přesto bylo mnohonárodnostním státem, a potýkalo se na svém území s velkou německou menšinou. Kvůli pocitu dostatečné síly proti německému živlu koncipovali Češi stát Čechů a sloučili své síly se Slováky, což bylo výhodné pro oba národy. Pro Čechy znamenala tato skutečnost posílení majority v mnohonárodnostním

²² Srov. Bělohradský, Václav. „Postkomunismus jako panika.“ Kapitalismus a občanské ctnosti. Praha: Československý spisovatel, 1992, s. 112–114.

²³ Bělohradský, Václav. „Postkomunismus jako panika.“ Kapitalismus a občanské ctnosti. Praha: Československý spisovatel, 1992, 112–114.

státě, pro Slováky zachování národní identity, která byla ve vzrůstající míře silně ohrožována. To byla pozitiva, která se ke vzniku státu pojila.²⁴

Postupem času se pozitivní postoj Československého společenství měnil a Slováci se cítili být v područí Čechů. Neuspořádané česko-slovenské vztahy vedly v historii Československa k rozpadu nejen v devadesátých letech minulého století. Nejprve se Slováci odtrhli v roce 1939, kdy vyhlásili samostatný stát pod nacistickým poručnictvím a bojovali na straně Německa proti Čechům. Tím druhým napětím a znovu odtržením je rok 1989, kdy došlo k rozpadu Československa na dva nezávislé státy, Českou a Slovenskou republiku.²⁵ Vztahy Čechů a Slováků byly povětšinou komplikované, ale dle veřejných mínění vždy většina korespondovaných zastávala názor, že Češi a Slováci jsou dvě větve téhož národa. Menší množství lidí se pak domnívalo, že jde o samostatné národy.²⁶

Otázce proč došlo ke konfliktu a rozpojení Československa se věnovalo velké množství autorů. Tím nejpropracovanějším dílem je Česko-Slovensko: konflikt, roztržka, rozpad od Erica Steina, rodáka z Československa židovského původu a absolventa právnické fakulty Univerzity Karlovy. Jeho rozsáhlé dílo se snaží nastínit co nejpodrobněji situaci, která vedla k rozpadu Československa. Stein svou práci začal psát v roce 1990, rok po Sametové revoluci. Postkomunismus považuje za vzácnou dobu ve smyslu svobodného rozhodování bez diktátu a vnějšího určování. Po pádu komunismu se předpokládalo (což sliboval i Václav Havel), že bude sepsána nová federativní ústava, která se bude zakládat na demokracii a tržním hospodářství. Vyhlídka klesla, když byla odmítnuta předsednictvem Slovenské národní rady, a ještě méně pravděpodobná byla v důsledku všeobecných voleb z června 1992. Koncem roku 1992 přestala federace již úplně existovat.²⁷

Měnicí se scéna začala volbami v červnu roku 1990, kdy se konaly první svobodné volby se systémem poměrného zastoupení, který stvrzoval odmítnutí komunistického režimu. V Česku získalo absolutní většinu hlasů Občanské fórum (53,2 %) a na Slovensku získalo většinu hlasů hnutí Veřejnost proti násilí (32,5 %), pomalu se tak zformovala Československá federativní republika. Federativní uspořádání přijalo nové

²⁴HOLÝ, Ladislav. *Malý český člověk a skvělý český národ: národní identita a postkomunistická transformace společnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001, s. 14.

²⁵ Tamtéž

²⁶HOLÝ, Ladislav. *Malý český člověk a skvělý český národ: národní identita a postkomunistická transformace společnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001, s. 106.

²⁷STEIN, Eric. *Česko-Slovensko: konflikt - roztržka - rozpad*. Přeložil Zdeněk MASOPUST. Praha: Academia, 2000, s. 21.

ústavní zákony o Listině základních práv a svobod, o federálním Ústavním soudu, vytvořilo nový rámec demokratické společnosti s množstvím politických stran, reformovalo armádu, zrušilo komunistický „Hospodářský zákoník“ a mnoho dalších. V určité míře byla kvalita zákonů negativně ovlivněna na základě časové tísně a kvantity. S vytvořením legislativního programu přišel i tvrdý dopad, který postihl národní hospodářství. Na Slovensku byl tento dopad však ještě tvrdší, inflace a ceny rostly rychleji než v Česku, a také pokles výroby i vývozu byl více zasažen na Slovensku než v České republice. Nejhorší situace se týkala nezaměstnanosti, která byla až čtyřikrát vyšší. Slovákům také vadila skutečnost, že většina zahraničních investic šla spíše do českého prostředí a k nim pouze malá část (zhruba 8 %), Slováci si tak stěžovali na „pragocentrismus“. Česko se bránilo tím, že ekonomická a sociální dislokace je v důsledku struktury slovenské ekonomiky (méně úrodné půdy, těžký zbrojní průmysl), než v rozdílu životních úrovní a industrializace. Každý negativní dopad povzbuzoval na Slovensku postoj proti federaci. V České republice se někteří lidé také domnívali, že další existence federace zatěžuje v nepřiměřené míře české zdroje.²⁸

V roce 1992 proběhly další volby. Na české scéně zvítězila Občanská demokratická strana Václava Klause a na slovenské scéně zvítězilo Mečiarovo Hnutí za demokratické Slovensko, které uspělo více, než předvolební průzkumy předpokládaly. Pár dní po volbách mělo Federativní shromáždění zvolit prezidenta federace. Václav Havel nedostal v prvním ani druhém kole potřebný počet hlasů ve Slovenské části. V důsledku této skutečnosti Václav Havel rezignoval na svou funkci federativního prezidenta, jelikož nechtěl předsedat rozpadu státu.²⁹ Václav Klaus a Vladimír Mečiar, jakožto vítězové zvolených stran, začali vyjednávat. Jednání byla spousta, zanedlouho se schylovalo k rozdělení. 1. 1. 1993 tak vznikly dvě nezávislé republiky, které si znova tvořily nové ústavy.³⁰

Za rozdělením tedy stály kulturní rozdíly. I když oba národy mají mnoho společného (jazyk, podobnou životní úroveň), mají jiné dějiny a byly vystaveny jiným vlivům. Příkladem je rok 1918, kdy se utvářela první Československá republika. Vztah mezi oběma národy byl narušený v důsledku utlačovatelského uherského režimu, kdy

²⁸STEIN, Eric. *Česko-Slovensko: konflikt - roztržka - rozpad*. Přeložil Zdeněk MASOPUST. Praha: Academia, 2000, s. 88-89.

²⁹STEIN, Eric. *Česko-Slovensko: konflikt - roztržka - rozpad*. Přeložil Zdeněk MASOPUST. Praha: Academia, 2000, s.174-155.

³⁰STEIN, Eric. *Česko-Slovensko: konflikt - roztržka - rozpad*. Přeložil Zdeněk MASOPUST. Praha: Academia, 2000, s.194-203

Slováci v tomto vývoji zaostávali zhruba o půl století. Ve Slovácích převládal pocit, že Češi měli vládnoucí tendence a bylo jich skoro o polovinu více. S tím souvisí i události v roce 1939, kdy se jejich patronem stala německá moc. Od roku 1948 se stalo Československo opět jednotné, tentokrát jako součást sovětského impéria. Když došlo k rozpadu sovětského svazu a následnému konfliktu mezi Čechy a Slováky, pokusil se známý slovenský spisovatel Ladislav Mňačko vylíčit vztah těchto dvou národů. Respektive vztah Čechů vůči Slovákům.

„Český průměrně vzdělaný člověk neví o Slovensku nic. Nečte slovenskou literaturu. Nedostanou se mu do ruky slovenské noviny. Prázdninové výlety na Slovensko jsou, co se týče poznání národa, ...neplodné... Český člověk má pocit civilizační nadřazenosti a neuvědomuje si tři základní věci, které nám ztěžují život. Slovenský národ má zcela odlišnou mentalitu, ocitá se ve zcela jiné ekonomické, politické a kulturní situaci. Pokud si český občan tyto věci neuvědomí, tak bude žít pohromadě s jemu neznámým národem, jehož komplexům nerozumí. Slováci jsou menšinovým národem a jsou přecitlivělí na české ignorantství a nacionalismus. To není jediná, ale je to jedna z hlavních příčin současné situace.“³¹

Zdrojem etického konfliktu ale můžou být také média. Český publicista Jan Urban tento názor také potvrdil. Tvrdí, že k rozpadu by nedošlo, kdyby si žurnalisté počínali jako profesionálové. Velké množství žurnalistů napodobovalo politiky a přidávali k prohlášení ministrů různé pasáže z dějin. Utvářeli tak obraz kde nebylo rozlišení faktů a názorů. I když Urbanův názor je někdy považován jako nadsazený, úroveň zpravodajství byla opravdu nízká v důsledku svobodného tisku, který žurnalisté v podstatě neznali.³² I když k rozdělení došlo, Česko a Slovensko se rozdělilo do dvou suverénních samostatných států, vzájemné „bratrské pouto“ zůstalo. Důkazem jsou slovenské kanály na české televizi a naopak, také množství talentových a pěveckých soutěží, které se pořádají pod záštitou obou států či oblíbené dovolené Čechů v termálních lázních.

³¹ Srov. Ladislav Mňačko in LN, 27. června 1992, s. 8.

³² STEIN, Eric. *Česko-Slovensko: konflikt - roztržka - rozpad*. Přeložil Zdeněk MASOPUST. Praha: Academia, 2000, s. 233-234.

3. Postkomunismus v Česku po rozpadu federace

Tato nejrozsáhlejší kapitola se věnuje vybrané zemi a jejímu postkomunistickému období. Snaží se analyzovat důležité kulturní změny, kterou s sebou změna režimu přinesla. Pád železné opony rozvolnil hranice a společnost tak mohla svobodně poznávat a přijímat trendy z ostatních zemí. Jelikož zde byl velký vliv západních ideálů, do Česka začala přicházet nová náboženská hnutí, nové televizní pořady a nové umělecké trendy spojené s technikou. Česko bylo v návalu novinek, které byly všem svobodně dostupné.

3.1 Obroda náboženského života a nástup nové religiozity

V komunistické éře nebylo žádným tajemstvím, že náboženství z hlediska ideologie nebylo tak důležité jako třeba socialistické hodnoty. Velká část našinecké společnosti to přikládá právě dlouhotrvajícímu minulému režimu. Do jisté míry tato skutečnost může mít vliv, ale ostatní státy bývalého Východního bloku (Polsko, Maďarsko, Rumunsko aj.) svoje náboženství ani přes vliv komunismu neztratily a dále jsou zastánci tradičního evropského křesťanství.

„Komunistická perzekuce byla v této zemi příliš tvrdá a dnešní stav je jejím výsledkem. Zejména padesátá léta představovaly skutečně neobyčejně tvrdou perzekuci křesťanů, zvláště katolíků.“³³ Dle profesora Tomáše Halíka byl komunismus určitou „formou náboženství“ svého druhu, a proto se snažil náboženství odstavit, či spíše úplně odstranit. Koncem komunistické éry se očekával určitý konec sekularizace a následný návrat tradičního náboženství. Ten se ale nekonal, a pokud ano, tak jen velmi krátce a po změně režimu. Jednou z možností neuskutečnění návratu náboženského života je dlouhá, zdecimovaná dekáda útlaků a hlavně izolace od teologického vývoje v okolním světě. Po sametové revoluci to byl tedy „kulturní šok“ a po roce 1989 církve částečně selhala a nenaplnila očekávání společnosti.³⁴

K této problematice je důležité zmínit důvěryhodnost společnosti k církvi a nové dilema „Kristus ano, církve ne“, na Západě spíše „spiritualita ano, Bůh ne“, což souvisí se změnou západní mentality a příchodem nové religiozity. Dalo by se tedy říci, že tradiční církve stojí před výzvou zaujmout evropskou společnost tradičním křesťanstvím

³³ Srov. HALÍK, Tomáš. KATOLICKÁ CÍRKEV V ČESKÉ REPUBLICE PO ROCE 1989. In halik.cz [online]. 5.4.2001 [cit. 2017-05-28]. Dostupné z: <http://halik.cz/cs/tvorba/clanky-eseje/clanek/49/>

³⁴ HALÍK, Tomáš. KATOLICKÁ CÍRKEV V ČESKÉ REPUBLICE PO ROCE 1989. In halik.cz [online]. 5.4.2001 [cit. 2017-05-28]. Dostupné z: <http://halik.cz/cs/tvorba/clanky-eseje/clanek/49/>

před novou religiozitou.³⁵ Církev nemá jiného světla než světla Kristova a je to Ježíš a jeho Duch, kteří činí z církve posvátno – Boží znamení a nástroj spásy. Není ale tajemstvím, že současná spiritualita v dřívějším křesťanském Západě je v jisté míře necírkevní a nevztahuje se k osobnímu Bohu.³⁶

Češi jsou považováni v určité míře za sekulární národ. K tradičnímu náboženství a církevním hodnotám se v České republice hlásí minimum naší populace. I když se čísla tradičně věřících příznivců tváří skepticky, nedá se český národ považovat za bezvěrce. Také nutno podotknout, že velké množství Čechů věří, sic ne v tradičního křesťanského Boha, ale ve vlastní sílu, kterou někdy ani oni sami nedokážou popsat. Česko je tímto trendem typické. Nástup nové religiozity a netradičních směrů má různé podoby: andělé, amulety, duchové předků, moc kamenů, karty, víra v horoskopy a v neposlední řadě moc metafyziky.³⁷

Po pádu komunismu a vlivem nábožensky “vyspělejšího“ Západu přichází po roce 1989 mnoho dalších náboženských příležitostí. Ve většině případů nešlo o přijetí tradičních evropských křesťanských hodnot, ale spíše o různá odvětví a hnutí. Tzv. spasení přicházející z Ameriky či nabídka zdraví a úspěchu získala v postkomunistickém období plném otazníků velkou důvěru. Mezi ně patří hlavně Svědkové Jehovovi, Církev Ježíše Krista posledních dnů či New Age.

*„Pocházíme ze stovek etnických a jazykových skupin. Sjednocují nás však společné cíle. Především to, že uctíváme Boha Jehovu, který je autorem Bible a stvořitelem všech věcí. Usilovně se také snažíme napodobovat Ježíše Krista a hrdě se hlásíme k tomu, že jsme křesťané.“*³⁸ Takto se na svých stránkách popisují svědkové Jehovovi (dříve Vážní badatelé bible). Zakladatelem hnutí je podnikatel Charles TazeRussel z Pittsburghu v Pensylvánii, který se setkával ve svém mládí s hnutím adventistů, kteří se snažili vypočítat příchod Ježíše Krista. Hlavním znakem jehovistů je, že odmítají Svatou trojici,

³⁵ BOUMA, David. Zjevení, víra, církev: teologické skici k úvodu do křesťanství. 1. vyd. – Ostrava: Moravapress, 2013, s. 49.

³⁶ BOUMA, David. Zjevení, víra, církev: teologické skici k úvodu do křesťanství. 1. vyd. – Ostrava: Moravapress, 2013, s. 55.

³⁷ Z, N. Češi, národ ateistů? In ceskaletevize.cz [online]. 26.8.2008 [cit. 2017-02-28]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/archiv/1443826-cesi-narod-ateistu>

³⁸ Srov. SVEDKOVE, Jehovovi. O nás In. <https://www.jw.org/cs/> [online]. 2017 [cit. 2017-03-26]. Dostupné z: <https://www.jw.org/cs/svedkove-jehovovi/>

aby se odlišili od „zkaženého“ křesťanského náboženství. Dále odmítají slavit Vánoce a narozeniny. Další důležitou odlišností je odmítání transfuze krve (i v ohrožení života).³⁹

Toto hnutí je považováno za nejrychleji šířící se hnutím vůbec. Dle jejich statistik měli v devadesátých letech 4 279 000 členů a k roku 2017 hovoří o 8 340 982. Na našem území v postkomunistickém období získalo hnutí mnoho příznivců. Při sčítání lidu se k nim v roce 1991 přihlásilo 15 000 obyvatel České republiky.⁴⁰ Velký nárůst zapříčinil i fakt, že v postkomunistickém období chtěli být lidé součástí nějakého společenství. Ve většině případů bylo zjištěno, že lidé se rozhodovali spíše na základě citů než argumentů. Lidé se potýkali s nedostatkem lásky, nejistotou a stresem. Pokud je oslovil usmívající se člověk se Strážnou věží v ruce, nebyl důvod se s ním nezastavit a vyslechnout ho. V roce 1993 po vzniku České republiky požádali svědkové Jehovovi o státní registraci jako státem uznaná náboženská společnost.⁴¹ Ze statistických údajů vyplývá, že hnutí mělo největší počet členů v roce 2001. 21 000 lidí se k hnutí přihlásilo při sčítání lidí. O deset let později toto číslo kleslo opět na 15 000 obyvatel.

*„Věříme, že bible je slovo Boží, pokud je správně přeložena. Také věříme, že kniha Mormonova je slovo Boží. Církev Ježíše Krista Svatých posledních dnů“.*⁴²

Tento směr náboženství byl založený 6. dubna 1830 ve Fayette ve státě New York. Zakladatelem je Joseph Smith a nejdůležitějším dokumentem je kniha Mormon. V úvodu této knihy je svědectví tří mužů, kteří viděli zlaté desky, které nikdo jiný nikdy neviděl. Ti, kteří se hlásí k pravdivosti této knihy (vznikla podobně jako Mohamedův korán), jsou nazýváni mormoni. V roce 1837 byla církev přejmenována na Církev Ježíše Krista Svatých posledních dnů.⁴³

Tato církev je na našem území od roku 1884, poté byla pronásledována a od roku 1950 byla její veřejná činnost zakázána. Za minulého režimu byla církev pronásledována StB a podrobována výslechům. Po roce 1990 dostala církev opětovného uznání a v této době bylo na území Československa asi 345 příznivců. Vlivem hledáním nové víry se již po revoluci k této církvi hlásilo příznivců mnohem více. Nutno podotknout, že mormoni mají odříkavý život a je třeba zdržet se kouření, alkoholu, pití čaje i kávy či nadměrné konzumaci masa. Člen této církve je také povinen odevzdávat desetinu svého příjmu.

³⁹REJCHRT, Luděk. *Pavučiny: [náboženství, nová náboženská hnutí, sekty]*. Praha: Oliva, 1995, s. 108.

⁴⁰REJCHRT, Luděk. *Pavučiny: [náboženství, nová náboženská hnutí, sekty]*. Praha: Oliva, 1995, s. 106.

⁴¹REJCHRT, Luděk. *Pavučiny: [náboženství, nová náboženská hnutí, sekty]*. Praha: Oliva, 1995, s. 108.

⁴² Církev Ježíše Krista svatých posledních dnů. In. *cirkev-jezise-krista.cz* [online]. 2017 [cit. 2017-04-16].

Dostupné z: <http://www.cirkev-jezise-krista.cz/about>

⁴³REJCHRT, Luděk. *Pavučiny: [náboženství, nová náboženská hnutí, sekty]*. Praha: Oliva, 1995, s. 103.

Mladí muži mají povinnost pracovat jako misionáři v cizí zemi po dobu dvou let (ženy rok a půl). Po revoluci se rozvolnily hranice a na území Česka se objevovalo mnoho mladých mužů, kteří zde konali tuto službu. Mnohdy si zde vydělávali jako učitelé angličtiny či sportovní trenéři. Při těchto činnostech se setkávali s mladými lidmi a získávali je pro svoji víru.⁴⁴ Od roku 1990, kdy církev měla na našem území okolo 350 příznivců, její počet vzrostl k roku 2012 na 2200 členů, kteří se scházejí se na 13 kongregacích v České republice. Největší nárůst členů měla zaznamenat právě postkomunistická éra devadesátých let.⁴⁵

V neposlední řadě se v postkomunistickém období setkáváme s náboženskou a filosofickou interpretací „New Age“. Zatímco svědkové Jehovovi počítají s apokalyptickou katastrofou v podobě „Armagedonu“, New Age vidí budoucnost spíše v růžových barvách. Toto hnutí je pestrá směsice vědy a náboženských představ, která má podobu gnóse (řeckého poznání). Zajímá se také o poselství mimozemšťanů, galaktickou historii či konec věků.⁴⁶

V české společnosti se dále objevovaly i ostatní hnutí, směry či sekty. Dalšími významnými jsou Hnutí Haré Kršna, Davidovští adventisté, scientologie, transcendentální meditace nebo také satanismus.⁴⁷ Škála náboženství byla v postkomunismu velmi obšírná a rozhodnutí, ke kterým se společnost přikláněla, byla svobodná.

3.2 Postkomunismus a umění

Umění v postkomunismu zaznamenalo velkou změnu. Autoři se nemuseli potýkat s cenzurou a mohli tak svobodně točit filmy, psát knihy, tvořit obrazy. Proto toto období zaznamenalo velký nárůst děl, která se odkazovala na minulý režim, kde se autoři nemohli svobodně projevit a ukázat, co s sebou minulý režim nesl.

Po revoluci mohli autoři naprosto svobodně tvořit nové filmy, které se obracely na život v minulém režimu. Některé jsou dnes považovány za neživé (na některé si málokdo vzpomene) a některé jsou dle autora Jana Čulíka prostě špatné (vsouvají násilně motivy

⁴⁴REJCHRT, Luděk. *Pavučiny: [náboženství, nová náboženská hnutí, sekty]*. Praha: Oliva, 1995, s. 104

⁴⁵REJCHRT, Luděk. *Pavučiny: [náboženství, nová náboženská hnutí, sekty]*. Praha: Oliva, 1995, s. 103-104

⁴⁶REJCHRT, Luděk. *Pavučiny: [náboženství, nová náboženská hnutí, sekty]*. Praha: Oliva, 1995, s. 111

⁴⁷REJCHRT, Luděk. *Pavučiny: [náboženství, nová náboženská hnutí, sekty]*. Praha: Oliva, 1995, s. 15.

z nové éry).⁴⁸ V kapitole První dotek svobody autor rozebírá filmy postkomunistické éry. Do této části jsou začleněni filmoví režiséři a jejich filmy, které jsou inspirovány zkušenostmi z prvních svobodných let.⁴⁹ K těmto filmům patří Jízda (1994) v režii Jana Svěráka, Dědictví aneb Kurvahošigutntag (1992) v režii Věry Chytilové nebo Fontána pre Zuzanu 2 (1993) v režii Dušana Rapoše. Filmy zachycují první poznání postkomunistické situace a nastiňují určitou nestabilitu i rozkolísanost hodnot v tomto chaotickém světě. Ve filmech můžeme najít i postavy (například ve filmu Věry Chytilové), které se nechtějí smířit s příchodem nové společnosti, protože stále cítí tu minulou a nová realita je pro ně šokující.⁵⁰

Určitým zlomem v českém filmu v období postkomunismu je snaha o komerční kinematografii, ve které se autoři snaží obejít bez státních dotací a pobavit tak „obyčejné“ diváky. Mnohdy jsou tyto filmy dle odborníků podbízivé, vulgární a kritikové je povětšinou zatratili. K těmto komerčním filmům patří například Slunce seno erotika (1991) od režiséra Zdeňka Trošky, který kritiky šokoval. *„Uhnutý smysl pro humor, spatřuje legraci v metrákové obezitě, v degeneraci senility a v nejsprostším tónu vulgárnosti. Je to adresováno a podbízí se to nejhoršímu vkusu, při čemž se kazí a deformuje smysl diváků pro humor. I herci jakoby z toho zdivočeli,“* takto se k filmu vyjádřil filmový kritik Vladimír Bor.⁵¹

Faktem ale je, že tyto filmy se díky svým motivům, které se autenticky podobají životům řadových občanů, staly oblíbenými a dodnes jsou brány jako typicky české komedie. Dalšími filmy jsou například: Byl jednou jeden polda I-III (1995, 1997, 1999) od Jaroslava Soukupa, který má nádech západních ideálů, dále Trhala fialky dynamitem (1992), Nebát se nekrást (1999), Nahota na prodej (1993) nebo Jak ukrást Dagmaru (2001). Zajímavý na těchto filmech je pohled na novou společnost. Zatímco filmy začátkem devadesátých let jsou plné optimismu a ideálů o úspěšné „cestě do Evropy“, konec tisíciletí byl pesimističtější. Koncem devadesátých let česká kinematografie zaznamenává skeptický názor, že nová společnost bude také tak nedokonalá jako ta minulá a v pohledu lidí se nic nezmění.⁵²

⁴⁸ČULÍK, Jan. *Jací jsme: česká společnost v hraném filmu devadesátých a nultých let*. Brno: Host, 2007, s. 50.

⁴⁹ČULÍK, Jan. *Jací jsme: česká společnost v hraném filmu devadesátých a nultých let*. Brno: Host, 2007, s. 199.

⁵⁰ČULÍK, Jan. *Jací jsme: česká společnost v hraném filmu devadesátých a nultých let*. Brno: Host, 2007, s. 199-215.

⁵¹*Film a doba 3/199: měsíčník pro otázky filmového umění*. Praha: Orbis, 1955-, s. 188.

⁵²ČULÍK, Jan. *Jací jsme: česká společnost v hraném filmu devadesátých a nultých let*. Brno: Host, 2007, s. 262.

Literatura v devadesátých letech dle Jiřího Kratochvíla (dramatika) a Petra Janouška (literárního vědce) zaznamenala tzv. time-out (oddechový čas). Literatura, která nově vznikala, se setkala s velkým chaosem a nezájmem, neboť se dostala do popředí literatury, ke které dříve nebyl přístup, a lidé o ni měli větší zájem. Značné postavení má v české literatuře v období postkomunismu tzv. autentická literatura, jejíž autoři mnohdy nemohli za minulého režimu oficiálně publikovat své práce a kteří psaním pamětí a deníků zachycují osobní svědectví oné doby. Mezi autentická literatura patří 3 odvětví: deníky, paměti (memoáry) a rozhovory (interview). Literární deníky měly velký úspěch, mezi úspěšné patří především *Báječný rok* (2005) od Michala Viewegha. Memoárová literatura také měla vděčné zastoupení, úspěšným memoárem je například *Moje šílené století* od Ivana Klímy. Posledním odvětvím jsou rozhovory, které zaznamenávají autenticitu záznamů upravovaných pro vydání, tou je například *Tomáš Halík – Ptal jsem se cest od autora Jana Jandourka*.⁵³

Výtvarní umělci střední generace se po roce 1989 dočkali své satisfakce. Střední generace výtvarných umělců mohla svobodně tvořit a žít tak jako na Západě. S otevřením hranic se české umění dostávalo svobodně do světa a na českém území se svobodně otvíraly nové galerie. Jedním z velkých témat se stala s nově přicházejícím režimem vlastní identita, kde se autor mohl svobodně vyjádřit, aniž by se musel otáčet na režim. Pomohlo tomu už zmíněné otevření hranic, nejenže bylo vše přístupnější, ale umělci mohli vycestovat a konfrontovat své mytické vize exotických krajů s realitou.⁵⁴

Důležitou skupinou umělců byli především mladí studenti uměleckých škol, kteří končili své studium již za nových podmínek (například Janáčkova univerzita s novým režimem vyměnila velké množství vyučujících). Studenti většinou ale opouštěli rukodělné řemeslo a začali se věnovat fotografování a počítačům. Mladí umělci si fotografie vytvářeli sami (aniž by se to správně naučili ve školách fotografování), jiní fotografie přebírali (třeba z tištěných medií) a dále s nimi pracovali. Umělcem se tedy mohl stát každý, kdo o to stál. Další značnou změnu zaznamenala tvorba s videokamerami. První videokamery se vozily z Itálie, i když některé byly pouze obyčejné makety z rukou podvodníků, neodradilo to mladé umělce od tvorby. S tvorbou videí i fotografií byl nezastavitelný i posun počítačů a tiskáren. Od poloviny

⁵³ Současná česká literatura. Studijní opory. In: kcjl.upol.cz [online]. 8.4.2014 [cit. 2017-05-30]. Dostupné z: http://kcjl.upol.cz/kombcj/studijni_opory/soucasna_ceska_literatura.pdf

⁵⁴ Dějiny českého umění v obrysech II. Umění po roce 1989. In: *Časopis umělec* 2008/1 [online]. 1.1.2008 [cit. 2017-04-18]. Dostupné z: <http://divus.cc/london/cs/article/the-history-of-czech-art-at-a-glance-ii-art-after-1989>

devadesátých let tak Češi mohli pracovat s počítači, jehličkovými tiskárnami, digitalizací obrazu a mnoha dalšími novinkami ze světa techniky, která zaznamenávala obrovský posun.⁵⁵

3.3 Proměny kulturní diverzity na českém venkově

Velkou proměnou po pádu komunismu prošly vesnice. Ve městech k takovým změnám nedošlo. Vesnice stály před úpadkem zemědělských družstev, což s sebou neslo i nárůst nezaměstnanosti. Lidé na vesnicích se tedy museli vyrovnat s úpadkem pracovní poptávky ve vesnickém prostředí a vyhledávat pracovní příležitosti v okolních městech.

3.3.1 Kulturní dopad na českých vesnicích

Změna režimu poznamenala i české vesnice, které byly minulému režimu částečně přizpůsobovány. Před rokem 1989 vévodila sovětským státům centrálně plánovaná ekonomika. Ve vesnicích se koncentrovala zemědělská výroba, což mělo za následek vystavění mnoha vepřinů, kravínů, drůbežáren a mnoha dalších komplexů na zemědělskou produkci. Totalitní režim také vytvořil ve svých střediskových sídlech výstavbu bytových jednotek, které byly určeny pro pracovníky družstev – družstevní domy.⁵⁶

Po roce 1989 se vesnice změnilly hlavně tím, že centrálně plánovaná ekonomika se změnila na ekonomiku tržní a státy se začaly prosazovat na světové trhy, tím začala družstva upadat. Negativní podíl měla v tomto případě redukce obchodní sítě. Lidé odcházeli z vesnic za pracovní příležitostí, jelikož se potýkali s krachem družstevních a zemědělských podniků.⁵⁷

Od 90. let 20. století přichází do vesnic nový trend – tzv. katalogové domy, které v některých vesnicích převyšují dosavadní rozsah zástavby. Jedná se hlavně o vesnice, které se nacházejí v blízkosti velkých českých měst s lepší pracovní příležitostí. Tento

⁵⁵ Dějiny českého umění v obrysech II. Umění po roce 1989. In. Časopis umělec 2008/1 [online]. 1.1.2008 [cit. 2017-04-18]. Dostupné z: <http://divus.cc/london/cs/article/the-history-of-czech-art-at-a-glance-ii-art-after-1989>

⁵⁶ KŮČA. Karel. Urbanismus venkovských sídel v českých zemích. In. historickededictvi.com [online]. 2017 [cit. 2017-02-10]. Dostupné z: <http://elearning.historickededictvi.com/zobraz/materialy/odborne-texty/urbanismus>

⁵⁷ KŮČA. Karel. Urbanismus venkovských sídel v českých zemích. In. historickededictvi.com [online]. 2017 [cit. 2017-02-10]. Dostupné z: <http://elearning.historickededictvi.com/zobraz/materialy/odborne-texty/urbanismus>

trend pomohl od zániku mnoha vesnic. Pozitivním dopadem nejen na vesnice, ale i města měla restituce – tzv. vrácení zabaveného majetku původním majitelům.⁵⁸

Pokud se podíváme na kulturní dopad, ráda bych se pozastavila nad dílem norské antropoložky Haldis Haukanes a jejím dílem *Velká dramata – obyčejné životy* s podtitulem *postkomunistické zkušenosti českého venkova*. Autorka se inspirovala nejen tradičními antropologickými výzkumy, ale i analýzou diskurzu a teoriemi modernity. Haldis Haukanes se ve své práci zabývá společenskou změnou ve dvou oblastech – v jižních Čechách a na jižní Moravě. Ve svém výzkumu analyzuje procesy transformace a změnu kulturní diverzity na venkově. V první části se autorka věnuje postkomunistickým společenským proměnám ve východní Evropě. Druhá část se přesouvá k nejzávažnějším představám o transformaci, které si představovali obyvatelé vesnic. Také se zabývá souborem výrazů, který je s tímto obdobím spojen. V třetí části se Haukanes zabývá odlišným chápáním minulosti a na základě historických textů i životních příběhů hledá odpovědi. V dalších částech se zabývá analýzou vztahů v určitých komunitách a zkoumá také proces normalizace. Pro nás je ale nejdůležitější autorčina šestá část, která je velmi empirická. Nastiňuje nám životy lidí a různost způsobů života, shrnuje individuální zkušenosti.⁵⁹ V autentických výpovědích se setkáváme s různými příběhy a změnou životního stylu. Pro mnohé se po roce 1989 mnoho věcí zásadně změnilo.

Zde se posouváme k příběhům lidí, kteří se s režimem vypořádali po svém. Chtěla bych poukázat na změnu nejen politickou a ekonomickou, ale hlavně na změnu životního stylu, kterou si lidé opět museli projít (tak tomu bylo i při změně režimu v roce 1948), a určitým způsobem se jí přizpůsobit a naučit se v ní pohybovat. Autorka vkusně pojmenovala podkapitulu názvem *Ti, kdo se snaží*. Poukazuje na tzv. Klausovskou rétoriku, která zdůrazňuje liberální tržní ideologii jako nejdůležitější strategii.⁶⁰ *V nové éře uspějí ti lidé, kteří se dokáží přizpůsobit nejistotě a nestabilitě trhu, lidé pracovití, kteří dokáží převzít zodpovědnost za své životy.*⁶¹

⁵⁸ KŮČA, Karel. Urbanismus venkovských sídel v českých zemích. In. historickededictvi.com [online]. 2017 [cit. 2017-02-10]. Dostupné z: <http://elearning.historickededictvi.com/zobraz/materialy/odborne-texty/urbanismus>

⁵⁹ HAUKANES, Haldis. *Velká dramata - obyčejné životy: postkomunistické zkušenosti českého venkova*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004, s. 17.

⁶⁰ HAUKANES, Haldis. *Velká dramata - obyčejné životy: postkomunistické zkušenosti českého venkova*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004, s. 149.

⁶¹ Srov. HAUKANES, Haldis. *Velká dramata - obyčejné životy: postkomunistické zkušenosti českého venkova*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004, s. 149.

3.3.2 Příběh paní Špačkové – pečlivé majitelky obchodu

Paní Špačková se s převratem vypořádala po svém. V období komunismu pracovala jako prodavačka pro obchodní družstvo Jednota v obchodě se smíšeným zbožím. Po otevření textilu v Šitbořicích v roce 1980 se paní Špačková rozhodla prodávat zde a zanedlouho se stala vedoucí prodejny. Po roce 1989 Jednota zaujala tzv. vyčkávací postoj. Po roce plném změn nesměli vedoucí malých vesnických obchodů nakupovat do zásob, a tudíž nebylo téměř co prodávat - sklady zely prázdnotou. Po této zkušenosti se paní Špačková rozhodla otevřít soukromý obchod. V roce 1993 svou myšlenku uskutečnila a otevřela svůj obchod v malém prostoru budovy staré školy. Nutno podotknout, že tento sen realizovat nebylo jednoduché. Paní Špačková vložila do svého projektu veškeré své úspory a musela si půjčit nejen od rodiny, ale i od bankovní společnosti. V roce 1995 ukončila Jednota svou činnost, a tak si paní Špačková mohla pronajmout velkou budovu bývalé jednoty. Od tohoto roku začala zaměstnávat prodavačku. Také se k ní přidal její manžel, který téhož roku přestal pracovat u místního družstva.⁶²

Pokud se podíváme na tento příběh hlouběji, zjišťujeme, že život v postkomunistickém období na vesnicích zaznamenal velké změny. V jisté míře by se zde dalo mluvit o určitém krachu občanské vybavenosti. V příběhu se setkáváme i se staršími lidmi, pro které je obchod na vesnici záchranou, jelikož do měst je jejich pohyb značně omezen kvůli zdravotnímu stavu či finanční situaci. Když se vrátíme k paní Špačkové, můžeme vidět, že pro udržení své práce, ale i jistého udržení venkovské, občanské vybavenosti vyvinula velké úsilí. Toto je jeden z příběhů, kterých je na českých vesnicích několik. Nutno podotknout, že obchodnice/obchodníci se setkávají se na přelomu roku 2016/2017 s dalším úskalím, který staro-nový režim přináší, a to EET, to je ale téma pro jinou práci.

3.3.3 Příběhy obyvatel Lipiny – Všichni jsme si mysleli, že to bude jiné

V období let 1990 až 1991 velké množství lidí chtělo sdělit autorce své názory. Jedním z nich byl i pan Andrej (50 let, tesař). „*Je to špatná doba. Po roce 1968 by se pořád mohlo žít dobře. Pořád jsme něco měli. Ale oni (komunisti) to za posledních dvacet*

⁶²HAUKANES, Haldis. *Velká dramata - obyčejné životy: postkomunistické zkušenosti českého venkova*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004, s. 153.

let zničili.“⁶³Tak jako pan Andrej povětšinou začínají na otázku: „Jak se Vám po pádu komunismu žije?“, všichni a odpovědi jsou skoro stejné: „*Je tu binec, je to špatná doba, přijela jste ve špatný čas*“. Začátek devadesátých let tak vykresluje depresivně dlouhé období, které mělo nějaký čas trvat (k tomuto poznatku mají lidé taky odpověď: „*Za mého života už ne, možná se toho dožijí mé děti.*“).

Dalším negativním aspektem byla amnestie, kterou udělil Václav Havel v roce 1990. Na svobodě se ocitlo mnoha vězňů, což v Lipině vyvolalo určitý strach. „*Havel je dobrý člověk, ale neměl je pouštět. Myslel si, že se budou chovat na svobodě dobře, ale to oni nebudou*“.⁶⁴

Kvůli strachu z napadení přestala velká část obyvatel chodit po setmění ven, což měla (dle slov obyvatel z Lipiny) za následek zmíněná amnestie a jí zvýšená kriminalita. Obyvatelka zmíněné vesnice paní Perlinová vyprávěla ve výzkumu o své sestře, která měla ráda dlouhé procházky, ale kvůli strachu z přepadení přestala chodit do lesa. První rodina, která antropoložku ve svém domě ubytovala, jí také upozorňovala, aby nechodila večer nikam sama. Vysvětlovali jí, že by mohla být přepadena a znásilněna. Lidé se domnívali, že není bezpečno, nejen kvůli amnestii, ale také kvůli nízké vládní kontrole a volným hraničním přechodům. Tuto až velkou svobodu vnímali lidé v kontrastu s nedostatkem svobody za komunistické éry, jako něco co ohrožuje jejich bezpečí.

Příběh paní Špačkové je jedním z těch pozitivních, který vypovídá o tom, že ti, kteří se nebáli využít situace, se stali úspěšnými. Naopak některé výpovědi obyvatel z Lipiny sebou nesly velmi pesimistický nádech, který byl způsoben nenaplněného očekávání, které si lidé vysnili. Zde se opět setkáváme s pozitivním začátkem svobodného života v demokratickém prostředí, který se pozvolna mění v negaci a pesimismus.

⁶³ Srov. HAUKANES, Haldis. *Velká dramata - obyčejné životy: postkomunistické zkušenosti českého venkova*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004, s. 38.

⁶⁴ Srov. HAUKANES, Haldis. *Velká dramata - obyčejné životy: postkomunistické zkušenosti českého venkova*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004, s. 41.

4. Proměny kulturní diverzity ve světle Transkulturní komunikace

Dostáváme se k poslední kapitole, která je klíčová pro obor Transkulturní komunikace. Pod určitým tlakem modernizace mizí kulturní rozmanitost a společnost se stává homogenní. Velké množství zemí ale bojuje za udržení vlastní identity a plurality národa. Světové společenství také zaznamenává nárůst různých subkultur a kontrakultur, které umožňují v rámci jedné kultury rozvíjet nové alternativní způsoby života. Stojíme tedy před problémem nového transkulturního porozumění, kterým se především zabývá kulturní a sociální antropologie. Důležitým aspektem pro studium kultur je kulturní relativismus, který se zabývá posuzováním kultur jako jedinečných etnik a společenství. Pro výzkumy můžeme použít velké množství antropologických teorií.⁶⁵ Pro tuto bakalářskou práci použiji psychologickou teorii, kde se budu snažit dokázat, jak změna kulturní diverzity po pádu komunismu měla vliv na člověka v kultuře. V této kapitole budu vycházet z již výše parafrázovaného a citovaného.

4.1. Paradigma kultur, osobnost a kultura

Rozmanitost kultur je jedním ze základních rysů, který v průběhu historie lidstva charakterizuje lidskou realitu. Tímto fenoménem se v průběhu historie zabývala mnoha vědců různých vědních disciplín. Důležitou podmínkou při studování jedinečnosti kultur je jejich jedinečný a neopakovatelný charakter. Další podmínkou je studie struktury vztahů, jejich vzájemné ovlivňování a dynamika jejich změn. Tyto dvě důležité podmínky se stávají neoddělitelným aspektem, neboť jedinečný charakter lidského společenství se rozvíjí na základě vztahů ostatních kultur.⁶⁶

Výzkum ve vědě má více než stoletou tradici, zkoumá jedinečnosti kultur a význam kulturních struktur. Kulturní pluralita zaujímá své místo v popředí po kritice tradičního evolucionismu v kulturní antropologii 20. století. Díky této kritice byl zformulován požadavek, který měl zaměřit výzkum na problematiku kulturní rozmanitosti. Cílem výzkumu mělo být tedy zkoumání kulturních elementů, historického utváření, hledání jedinečnosti kulturních prvků, ale i podobných kulturních prvků v rozdílných společenstvích.⁶⁷

⁶⁵SOUKUP, Václav. *Přehled antropologických teorií kultury*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2004, s. 7.

⁶⁶LEHMANNOVÁ, Zuzana. *Paradigma kultur*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, s. 11.

⁶⁷LEHMANNOVÁ, Zuzana. *Paradigma kultur*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, s. 11-12

Státy bývalého Východního bloku, po pádu komunismu stály před velkou výzvou. Čekala je transformace společnosti dvou rozdílných ideologií. Přechod z komunismu k demokracii s sebou skrytě nesl velmi odlišné kulturní principy. Státy zcela svobodně utvářely nové kulturní hodnoty. Česko se především snažilo navázat na první republiku a ideál evropské kultury. Podíváme-li se na kořeny evropské kultury, tvoří ji hlavně první ze zásadních historických faktorů, a to vliv antické kultury. Antická kultura rozvinula především tyto aspekty: obecné principy vnímání světa a člověka, vnímání jednoty evropského kulturního prostoru, římský model vzdělanosti, římské právo a antickou teoretickou praxi či antické umění. V rámci antické kultury tedy vzniká budoucí duchovní základ – křesťanství a principii demokracie. Další důležitý příspěvek přinesla novověká filosofie, která nastolila otázku lidského bytí a podstaty člověka.⁶⁸

Rozpad Československa je do jisté míry považován jako jeden z příkladů transformačního procesu, který se uskutečnil v zemích bývalého sovětského bloku a v jehož rámci je komunistická ideologie nahrazována ideologií nacionalistickou. V některých zemích bývalého bloku eskalace nacionalismu přinášela násilí (například v Jugoslávii). Pomocí nacionalismu jde tedy o „poslední slova“ komunismu doprovázených vytvářením národních států.⁶⁹

Vznikem nové identity vznikaly v postkomunistické společnosti nové statusy a role. Status vyznačuje postavení člověka v sociálním systému. Role je očekávané chování, které se očekává od držitele statusu. Dle Ralpa Lintona nelze jedincem pojmut všechny tradice společnosti. Přijímáme jen ty, které odpovídají určité skupině statusů, které člověk v sociálním systému zaujímá.⁷⁰

Česká společnost se dá stratifikovat podle ekonomického statusu a vzdělanostního statusu. Diference ekonomické, sociální a politické jsou spjaty s rozdíly kulturními. Je zřejmé, že kultura malého města a zemědělské obce je kulturně odlišná od kultury Prahy nebo od kultury jiných rozsáhlejších měst. Kultura pracujících dělníků a zemědělců je opět jiná než kultura elit s univerzitním vzděláním. Ačkoliv kulturní diverzifikaci Češi uznávají, existuje rovina, která je spojuje. Jedná se o rovinu kulturní identity, v řadě

⁶⁸LEHMANNOVÁ, Zuzana. *Paradigma kultur*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, s. 63.

⁶⁹HOLÝ, Ladislav. *Malý český člověk a skvělý český národ: národní identita a postkomunistická transformace společnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001, s. 15.

⁷⁰SOUKUP, Václav. *Přehled antropologických teorií kultury*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2004, s. 92.

kontextů o sobě hovořící jako o nediferencovaném společenství sdílející jednotnou kulturu. Tato kulturní sjednocenost je u Čechů vyšší než například u Britů.⁷¹

Je tedy zřejmé, že kulturní diverzita má vliv na člověka a jeho osobnost. Středem psychologické antropologie se stala doktrína kulturního determinismu. Představitelé školy Osobnost a kultura (Meadova, Linton), představují hlavní roly kultury a její vliv na osobnost, kterou si člověk osvojuje socializací a enkulturací. V postkomunistickém období by se tady dalo mluvit o enkulturaci jedinců do nové demokratické společnosti.⁷²

Velký vliv na utváření demokracie v postkomunistických zemích měla i americká kultura, která i v současné době hraje výraznou roli ve světě. Americká kultura vychází z kultury evropské a je tedy součástí tzv. západní civilizace. To co americkou kulturu odlišuje, jsou především základní kulturní hodnoty.⁷³ Nejdůležitějšími americkými hodnotami jsou svoboda a individualismus, ke kterým jsou Američané od dětství vedeni. Ideální člověk je individualistický, sám na sebe spoléhající nezávislý jedinec. Další významnou hodnotou je rovnost, víra vyjádřená již v Deklaraci nezávislosti, že všichni lidé jsou si rovni. Američané také věří ve změnu a pokrok, mají touhu stále něco nového vytvářet a orientují se na osobní a pracovní úspěchy.⁷⁴

Po roce 1989 v Československu byla základním symbolem národa svoboda, která se opírala právě o individualismus. V československé společnosti dominovala myšlenka, že národ není jednoduše svobodný, když má svůj stát, ale je svobodný tehdy, když je tento stát nástrojem pro řízení a prosazování národních zájmů.⁷⁵ V komunistickém období měla americká kultura a životní styl podobu romantické alternativy k tomu, co museli lidé v komunistické společnosti každodenně zkoušet.⁷⁶

4.2. Vliv ostalgie při změnách kulturní diverzity

Pojem ostalgie je složen z německých slov *osta* *nostalgie*, jde tedy o „nostalgiu po východě“. Vzniklo v postkomunistickém východním Německu, kdy se po pádu Berlínské zdi prvotní euforie východních Němců zanedlouho obrátila ve zklamání z přizpůsobování se západoněmeckému systému.⁷⁷

⁷¹HOLÝ, Ladislav. *Malý český člověk a skvělý český národ: národní identita a postkomunistická transformace společnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001, s. 19.

⁷²SOUKUP, Václav. *Přehled antropologických teorií kultury*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2004, s. 96.

⁷³LEHMANNOVÁ, Zuzana. *Paradigma kultur*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, s. 81.

⁷⁴LEHMANNOVÁ, Zuzana. *Paradigma kultur*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, s. 87.

⁷⁵HOLÝ, Ladislav. *Malý český člověk a skvělý český národ: národní identita a postkomunistická transformace společnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001, s. 62.

⁷⁶PEHE, Jiří. *Demokracie bez demokratů: úvahy o společnosti a politice*. Praha: Prostor, 2010, s. 263.

⁷⁷Vágnerová, Vendula. Interpretace života v socialistickém Československu v porovnání s fenoménem ostalgie ve sjednoceném Německu. In. <http://postnito.cz/>, 1.12.2012 [cit. 2017-04-14]. Historie, Institut mezinárodních

V dnešní době se s tímto jevem setkáváme téměř všude. Poměrně každý den se můžeme v novinách či na internetu setkat se statistikami, které srovnávají dnešní dobu s minulým režimem na základě sociální politiky. Zda je pojem ostalgie pozitivní nebo negativní pro společnost je velkou diskuzí v akademických i laických kruzích.

Největší ostalgickou reakci vyvolávají věci spojené s konzumním životem. Jde o pozitivně zabarvený vztah k věcem a životnímu stylu spojeného s érou minulého režimu. Ostalgie je typická nejen pro její zastánce, ale i pro lidi, kteří komunismu nepřáli. Obdivují jí i ti, kteří komunismus nezažili. Ostalgie má velký marketingový potenciál, kterého obchodníci v dnešní společnosti využívají. V České republice se můžeme setkat s různými „retro produkty“ v supermarketech, především pak s potravinami, jejichž obaly jsou totožné jako za komunismu. Velmi oblíbené jsou společenské akce, které se pořádají v retro stylu.

Tak jako v Německu i v České republice ostalgie zesílila v druhé polovině devadesátých let. První polovina byla plná očekávání a lidé si nepotřebovali připomínat minulý režim. Postupně se začaly vracet na obrazovky seriály jako Třicet případů majora Zemana (nejdříve to zaznamenalo velký rozruch), Žena za pultem nebo Chlapci a chlapi. Nejdříve se vysílaly mimo hlavní vysílací časy nebo jako vyplnění programu. Zájem byl tak veliký, že se tyto filmy a seriály postupně vracely do hlavních vysílacích časů a začaly vznikat nové kanály kabelových televizí, které se zaměřovaly na nostalgii (CS film, Nostalgie, Kino CS).

I porevoluční tvorba zaznamenala filmy s ostalgickým nádechem. Například film Báječná léta pod psa od Michala Viewegha, Pupendo od Jana Hřebejka nebo legendární Pelíšky, které se staly kultovním ostalgickým hitem. Filmy z minulého režimu mají velký úspěch, což dokazuje i pokračování v natáčení filmů s ostalgickým nádechem (Občanský průkaz, Učitelka).⁷⁸

Vliv ostalgie můžeme do jisté míry pozorovat se současnou migrační politikou. Lidé mají větší strach z otevřených hranic a vzpomínají na minulý režim jako na více bezpečný v ohledu minimálního pohybu cizinců na našem území. První vlna strachu byla bezprostředně po otevření hranic spojená s amnestií, o které jsem psala v kapitole

studii, Karlova Univerzita Dostupné z: <http://postnito.cz/interpretace-zivota-v-socialistickem-ceskoslovensku-v-porovnani-s-fenomenem-ostalgie-ve-sjednocenem-nemecku/>

⁷⁸Vágnerová, Vendula. Interpretace života v socialistickém Československu v porovnání s fenoménem ostalgie ve sjednoceném Německu. In. <http://postnito.cz/>, 1.12.2012 [cit. 2017-04-14]. Historie, Institut mezinárodních studií, Karlova Univerzita Dostupné z: <http://postnito.cz/interpretace-zivota-v-socialistickem-ceskoslovensku-v-porovnani-s-fenomenem-ostalgie-ve-sjednocenem-nemecku/>

Postkomunismus v Česku po rozpadu federace. Společnost se pomalu zvykala na migranty, kteří k nám přišli především za prací (Ukrajinci, Vietnamci, ale i Slováci). I když počáteční strach byl poměrně velký, postupem času se ho česká společnost začala zbavovat a na cizince si začala zvykat. Ukrajínští imigranti se aktivně uplatňovali na dělnických pozicích jako, Vietnamští migranti zde začali prodávat levné oblečení, které za minulého režimu bylo monotónní a mnohdy nedostatkové. Mimo oblečení začali Vietnamci otevírat ochody a různé večerky s potravinami, které měly večerní pracovní dobu, o víkendech a svátcích stále dveře otevřené. Slováci zde zůstávali buď z dob komunismu, kdy zde pracovali, nebo se po rozpadu báli poklesu nezaměstnanosti ve své rodné zemi a zůstali pracovat a žít v Česku. Česko zůstalo poměrně homogenní, počet legálně přihlášených cizinců tvořilo malé množství.

Druhá vlna strachu přichází okolo roku 2014, kdy vlivem války v Sýrii přichází do Evropy velké množství válečných uprchlíků, ale i politických uprchlíků, kteří využívají situace. Nutno říci, že migrace tu vždy byla, je i bude a z této „uprchlické krize“ (jak jí mnohá media nazývají) se udělala spíše velká mediální bublina. Český národ je v tomto smyslu nedostatečně informovaný, migraci vnímá jako zcela nový jev, který byl v určitém období číslem jedna ve večerním zpravodajství. Tato druhá vlna strachu vlivem teritoriálního nebezpečí opět vyvolala nostalgické vzpomínky na „bezpečný“ východní blok – ostalgi.

Zpátky se dostáváme k psychologické teorii kultury. Společnost, ve které žijeme, na nás vytváří určitý tlak vlivem médií či společenského mínění. I když se člověk chce distancovat od vlivu majoritní společnosti, je její nedílnou součástí a je tedy její kulturou nepřímo ovlivňován. S tímto se setkáváme ve všech společnostech. Zvyky, tradice a postoje jsou naučené vzorce chování, které působí na osobnost člověka, který je vnitřně přijímá za své. V postkomunistickém období byl tento jev klíčovou událostí své doby. Lidé, kteří chtěli svobodu a demokracii měli někdy až zkreslené představy západního stylu života. Formulování osobností z područí východního stylu socialistického života k demokratickému způsobu svobodného života s sebou nesla velkou euforii. Tak jak se transformovala nová politika, tak se transformovala osobnost lidí v nové společenství.

To jak na sebe vzájemně působí kultura a osobnost je zřejmé a viditelné poměrně ve všech kulturách. Vezmeme-li západní kulturu, většina západně smýšlejících lidí má v sobě zakódované hodnoty jako jsou svoboda, spravedlnost a individualismus. Oproti africkým kulturám se nemusí potýkat s problémy enviromentálními jako je nedostatek vody a potravin kvůli nevhodným podmínkám. Západně smýšlející člověk má základní

potřeby na dosah a řeší spíše společenské problémy či především svůj postoj ve společnosti. V západních kulturách se tedy setkáváme více s duševními poruchami osobnosti a psychiatrickými onemocněními spojenými s nedostatkem uznání ve společnosti. Pokud se zaměříme na islámsko-arabské kultury, opět se setkáme s jiným vlivem kultury na člověka. V těchto kulturách je důležité náboženství, které je pro ně jedinou správnou životní cestou (s tímto se setkáváme se i v severních zemích Afriky). Oproti západní kultuře, která náboženství pojímá jakou důležitou součástí, čte bibli jako svědectví, islámsko-arabská kultura má náboženství jako nedílnou a jedinou správnou cestu životem, kterou žijí striktně dle koránu.

Proto je hlavní si uvědomit, jak důležitou součástí našich životů tvoří kulturní rámec, který je mnohdy vnímán jako pouhé prostředí, ve kterém žijeme. Studium rozmanitostí kultur je tedy stále živé a stále se vyvíjející. Počátkem devadesátých let byla situace úplně jiná, než ta, kterou žijeme dnes a za pár let budeme svědky jiné situace. Proto je důležité se těmto kulturním otázkám nevyhýbat, ale postavit se k nim čelem, abychom se vyvarovali chybám minulým.

Závěr

V první kapitole jsem se snažila nastínit, před jakými výzvami stály země po pádu komunismu. Cesta k demokracii nebyla lehká, jelikož bývalý režim zanechal na státech střední a východní Evropy za desítky let svůj otisk. Transformace společnosti dvou rozdílných ideologií s sebou nesla spoustu práce. I když odvržení minulého režimu bylo zřejmé, dodnes se setkáváme s polemickou otázkou o konci postkomunismu.

V druhé kapitole jsem se snažila analyzovat nejdůležitější specifika Československého postkomunismu. Nejdříve jsem popsala „dlouhý boj“ za demokracii již za minulého režimu, do kterého patřilo hnutí underground a vznik Charty 77 a jehož představitelé se následně po sametové revoluci dostávali do politiky. Další specifikum, které jsem popsala, je vznik sociálnědemokratické strany, která nevznikla z transformované komunistické strany, jak tomu ve většině států bývalého bloku bylo. Posledním a důležitým specifikem, které jsem zmínila, byla rychlost a nenásilnost pádu komunismu, která je pro Československo typická a proto tedy „sametová“.

Ve třetí kapitole, která je nejobsáhlejší, jsem vybrala důležité kulturní oblasti, které prodělaly velké změny. První jsem popsala náboženství a nástup nové religiozity v postkomunismu, kde jsem se zaměřila právě na nové hnutí, které k nám mířily ze Západu. V další části jsem se snažila analyzovat změnu v oblasti umění. Nejprve jsem popsala postkomunistické období a točení nových filmů, které již nepodléhaly cenzuře a začínaly mít sarkastický nádech vůči minulému režimu. Dále jsem se zaměřila na literaturu, která se v postkomunismu, stejně jako filmy, zaznamenala tvorbu na základě minulého režimu a vznikalo tak mnoho autobiografických děl, memoárů a rozhovorů s těmi, kteří minulý režim zažili. Poslední částí, které jsem se v této rozsáhlé kapitole věnovala, je kapitola Proměny kulturní diverzity na českém venkově. Zde jsem popsala, jaké změny měl pád komunismu na české vesnice a s jakými problémy se vesnická společnost potýkala. Pro dobarvení reality jsem z výzkumu norské antropoložky Haldis Haukanes a její knihy Velká dramata – obyčejné příběhy vybrala některé příběhy a svědectví z českých vesnic.

V poslední kapitole jsem se snažila poukázat na důležitost studia kultur, které je z hlediska transkulturního porozumění důležité pro světová společenství. Dále jsem popsala budování české národní identity a možné vzory pro budování – západoevropskou kulturu a americkou kulturu. V neposlední řadě jsem se snažila dokázat vliv kultury na osobnost člověka, která měla při transformaci společnosti z dvou velmi odlišných režimů na osobnost člověka velký vliv. Dále jsem popsala novodobý pojem ostalgie a jeho vznik,

který opět dokazuje, že kultura má vliv na jeho osobnost. V podkapitole o vlivu ostalgie jsem se snažila analyzovat nejprve jeho první náznaky v české společnosti. Poté jsem přešla k hypotéze strachu, který pojem ostalgie v české společnosti vyvolává.

Cílem celé práce bylo popsat postkomunistické období, které zaznamenalo transformaci společnosti a znovubudování národní identity v zemích bývalého východního bloku, zejména pak České republiky. Na práci jsem chtěla ukázat, že studium postkomunismu je pro transkulturní porozumění velmi důležité z hlediska kulturní rozmanitosti a psychologické antropologie. Kultura a osobnost jde ruku v ruce a její utváření formuluje národní identitu, umožňuje rozmanitost a netíhne k homogenní společnosti. Pokud budeme přistupovat ke všem národům, kulturám a subkulturám z hlediska kulturního relativismu a vzájemného porozumění, dosáhneme toho, o co se svět a obor Transkulturní komunikace snaží.

Literatura a prameny

Literatura

BOUMA, David. *Zjevení, víra, církev: teologické skici k úvodu do křesťanství*. Ostrava: Moravapress, 2013. ISBN 978-80-87853-08-5.

BUDEN, Boris. *Konec postkomunismu: od společnosti bez naděje k naději bez společnosti*. V Praze: Rybka, 2013. ISBN 978-80-87067-70-3.

ČULÍK, Jan. *Jací jsme: česká společnost v hraném filmu devadesátých a nultých let*. Brno: Host, 2007. ISBN 978-80-7294-254-1.

DRDA, Adam a Petr DUDEK. *Kdo ve stínu čeká na moc: čeští komunisté po listopadu 1989*. Praha: Paseka, 2006. ISBN 80-7185-802-1.

GARTON ASH, Timothy. *The magic lantern: the revolution of '89 witnessed in Warsaw, Budapest, Berlin and Prague*. New York: Vintage Books, 1993. ISBN 0-679-74048-1.

HAUKANES, Haldis. *Velká dramata - obyčejné životy: postkomunistické zkušenosti českého venkova*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-86429-26-1.

HOLÝ, Ladislav. *Malý český člověk a skvělý český národ: národní identita a postkomunistická transformace společnosti*. Vyd. 2. Přeložil Zdeněk UHEREK. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-018-6.

KUBÁT, Michal. *Postkomunismus a demokracie: politika ve středovýchodní Evropě*. Praha: Dokořán, 2003. Bod (Dokořán). ISBN 80-86569-47-0.

LEHMANNOVÁ, Zuzana. *Paradigma kultur*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011. ISBN 978-80-7380-297-4.

MAYER, Françoise. *Češi a jejich komunismus: paměť a politická identita*. Praha: Argo, 2009. Historické myšlení. ISBN 978-80-257-0151-5.

PEHE, Jiří. *Demokracie bez demokratů: úvahy o společnosti a politice*. Praha: Prostor, 2010. Střed (Prostor). ISBN 978-80-7260-234-6.

PUTNA, Martin C. *Václav Havel: duchovní portrét v rámu české kultury 20. století*. Vyd. 2. Praha: Knihovna Václava Havla, 2011. ISBN 978-80-87490-08-2.

SOUKUP, Václav. *Přehled antropologických teorií kultury*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-328-5.

STEIN, Eric. *Česko-Slovensko: konflikt - roztržka - rozpad*. Přeložil Zdeněk MASOPUST. Praha: Academia, 2000. ISBN 8020007520.

REJCHRT, Luděk. *Pavučiny: [náboženství, nová náboženská hnutí, sekty]*. Praha: Oliva, 1995. Informace a fakta. ISBN 80-85942-13-5.

Periodikum

Bělohradský, Václav. „Postkomunismus jako panika.“ *Kapitalismus a občanské ctnosti*. Praha: Československý spisovatel, 1992.

Film a doba 3/199: měsíčník pro otázky filmového umění. Praha: Orbis, 1955

Mňačko, Ladislav. In. *Lidové noviny*, 27. června 1992.

Sociologické aktuality. Praha: Ryba, 1994, č. 6.

Internetové zdroje

Církev Ježíše Krista svatých posledních dnů. In. cirkev-jezise-krista.cz [online]. 2017 [cit. 2017-04-16]. Dostupné z: <http://www.cirkev-jezise-krista.cz/about>

Dějiny českého umění v obrysech II. Umění po roce 1989. In. Časopis umělec 2008/1[online]. 1.1.2008[cit. 2017-04-18]. Dostupné z: <http://divus.cc/london/cs/article/the-history-of-czech-art-at-a-glance-ii-art-after-1989>

HALÍK, Tomáš. KATOLICKÁ CÍRKEV V ČESKÉ REPUBLICE PO ROCE 1989. In halik.cz [online]. 5.4.2001 [cit. 2017-05-28]. Dostupné z: <http://halik.cz/cs/tvorba/clanky-eseje/clanek/49/>

HAVEL, Václav, PREČAN, Vilém, ed. Do různých stran: eseje a články z let 1983-1989. Vyd. 2., (v ČSSR 1.). Praha: Lidové noviny, 1990. Knihovna Lidových novin, sv. 1. Dostupné z: http://www.vaclavhavel-library.org/cs/vaclav-havel/zivotopis/1977-1988?utm_medium=cpc&utm_source=google~search&utm_campaign=Pribuzne

KOTYK, Václav. Základní momenty a faktory rozpadu sovětského bloku. In. Mezinárodní vztahy, Vol 34 (1999), No 4, [online]. Dostupné z: <https://mv.iir.cz/article/view/1234>

KŮČA, Karel. Urbanismus venkovských sídel v českých zemích. In. historickededictvi.com [online]. 2017 [cit. 2017-02-10]. Dostupné z: <http://elearning.historickededictvi.com/zobraz/materialy/odborne-texty/urbanismus>

PEHE, Jiří. Co přijde po éře postkomunismu? In pehe.cz [online]. 13.12.2014 [cit. 2017-04-28]. Dostupné z: <http://www.pehe.cz/Members/redaktor/co-prijde-po-ere-postkomunismu/?searchterm=co%20p%C5%99ijde%20po%20%C3%A9%C5%99e%20komunismu>

Současná česká literatura. Studijní opory. In.kcjl.upol.cz[online]. 8.4.2014 [cit. 2017-05-30]. Dostupné z:http://kcjl.upol.cz/kombcej/studijni_opory/soucasna_ceska_literatura.pdf

Svedkove Jehovovi. O nás In. <https://www.jw.org/cs/> [online]. 2017 [cit. 2017-03-26].
Dostupné z: <https://www.jw.org/cs/svedkove-jehovovi/>

RETRO, Podpultové zboží. In. ceskatelevize.cz [online]. Rok výroby 2009 P[cit. 2017-06-14]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10176269182-retro/209411000360018/>

VÁGNEROVÁ, Vendula. Interpretace života v socialistickém Československu v porovnání s fenoménem ostalgie ve sjednoceném Německu. In. <http://postnito.cz/>, 1.12.2012 [cit. 2017-04-14]. Historie, Institut mezinárodních studií, Karlova Univerzita
Dostupné z: <http://postnito.cz/interpretace-zivota-v-socialistickem-ceskoslovensku-v-porovnani-s-fenomenem-ostalgie-ve-sjednocenem-nemecku/>

Z, N. Češi, národ ateistů? In ceskatelevize.cz [online]. 26.8.2008 [cit. 2017-02-28].
Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/archiv/1443826-cesi-narod-ateistu>